

ПРАВОВА ОСВІТА

УДК 378.14-054.6:34(045)

Р. Г. Герасименко,
магістр права

РЕФОРМА ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття визначає основні зміни та новели, що лягли в основу закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII, звертаючи увагу на позитивні здобутки та недопрацювання законодавця при підготовці даного закону. Також в статті викладено пропозиції по усуненню виявлених недоліків в законі та можливі шляхи розвитку української освіти.

Ключові слова: автономія, академічна свобода, академічна мобільність, європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, реформа, самоврядування, плагіат.

Постановка проблеми та її актуальність. Події останніх місяців, що сколихнули всю країну, поставили питання реальних, а не декларативних реформ на перший план. Тепер реформи є не питанням розвитку держави, а шляхом виживання цілої нації. За останні 23 роки тему реформування вищої освіти піднімали десятки разів, було написано сотні сторінок тексту програм цих самих реформ, проте, жодного разу суттєвих змін так і не відбувалося. Все це і призвело до того, що рівень знань, які отримали наші батьки в радянські часи, часи, коли доступ до інформації був досить обмежений і студенти чекали годинами, що б на хвилину отримати можливість ознайомитись з науковою статтею поважного професора, був і є в рази вищим, чим рівень знань сучасних студентів, які за декілька хвилин можуть отримати доступ до будь-якого підручника, монографії чи статті. Чому так сталося? Все тому, що після розпаду СРСР не вдалося втримати марку радянської освіти, яка, до речі, була однією з найкращих у світі, а побудувати нову систему освіти, яка б могла забезпечувати отримання знань на високому рівні, Україні не вдалося. Та й не на часі була освіта, українці робили перші кроки в самостійному капіталістичному житті. Так і вийшло, що на старому, вже дефектному, фундаменті радянської системи освіти, часто люди, які не мали необхідних ні теоретичних, ні практичних знань, будували нову систему освіти, тому міцність такої побудови з самого початку була нікчемною.

Проте, після довгих дискусій, круглих столів та розглядах на комітетах був прийнятий закон, який називають першою ластівкою реформ в Україні, Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII (далі-Закон).

Аналіз досліджень та публікацій. Ідеї реформи вищої освіти в Україні не залишились поза увагою як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Проте, при написанні даної статті акцент робився на роботи українських науковців, так як вони набагато краще знайомі з особливостями української системи освіти. До них відносяться Василь Кремень, Тадеуш Левовицький, Віктор Огнев'юк, Світлана Сисоева та багато інших. Однак роботи вище перелічених вчених частково втратили актуальність після набрання законної сили Законом України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. Саме тому і виникла необхідність в написанні даної статті.

Метою даного дослідження є аналіз Закону України «Про вищу освіту», визначення позитивних змін та прогалин в законодавстві, які потребують удосконалення з боку законодавця.

Виклад основного матеріалу. Розширення автономії вищих навчальних закладів визначено як головну засаду державної політики у сфері вищої освіти [3, п. 1, ч. 1, ст. 1]. Законом передбачено інституційні, академічні та фінансові засади автономії вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ), що дозволить адміністраціям ВНЗ більш якісно управляти навчальними закладами. В загальному можна сказати, що держава буде контролювати не процес діяльності, а результат цієї діяльності. Так, наприклад, Законом надано право вищим навчальним закладам розпоряджатися власними грошми шляхом розміщення цих коштів на рахунках в комерційних банках. Позитивним моментом такої зміни являється можливість вільно користуватись «своїми» коштами і не залежати від органів державної служби казначейства. Тому ситуації, коли є грошова вимога від університету і кошти на казначейському рахунку ВНЗ, а «проплата» відсутня, повинні за-

лишитись в минулому. Проте є в цій новелі і негативна складова. Стан банківської системи в Україні вимагає бажати кращого. Ранкові новини часто приносять громадянам України звістку, що їхній банк являється неплатоспроможним і в нього введена тимчасова адміністрація. Що буде коли університетські гроші стануть заручниками в одному з таких банків? Це запитання поки що залишається без відповіді. На жаль, в деяких випадках надана свобода дій може спонукати адміністрації вузів до зловживання своїми повноваженнями, проте не варто хвилюватись, бо держава має достатньо інструментів для забезпечення законності. Тому результат проведеної реформи в освітянській сфері буде напряду залежати від стану інших реформ, зокрема, реформ правоохоронних органів та суддівської системи.

Вектор руху України в європейський простір зумовив необхідність гармонізації українського законодавства з законодавством європейського союзу. Відтепер студенти будуть здобувати наступні ступені вищої освіти: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії та доктор наук [3, ч. 2, ст. 5]. Останній прийом на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста буде здійснено у 2016 році. Проте теперішнім спеціалістам не варто хвилюватись, бо вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, після набрання чинності відповідної норми Закону, прирівняється до вищої освіти ступеня магістра. Аналогічна ситуація і з молодшим спеціалістом, що буде прирівняний до молодшого бакалавра. Науковий ступінь «кандидат наук» буде прирівняно до наукового ступеня доктора філософії, а вчене звання старшого наукового співробітника – до вченого звання старшого дослідника [3, розділ XV]. Нова система ступенів вищої освіти відповідає прийнятій у більшості країн Європи класифікації, що полегшить академічну мобільність українських студентів і науковців.

Рівні акредитації навчальних закладів зникнуть. Їм на зміну придуть наступні типи ВНЗ: університет, інститут (академія) та коледж [3, ст. 28]. З 2015 року навантаження на викладача на одну ставку зменшується з 900 до 600 годин. Вважається, що це дасть викладачам більше часу на науку і зменшить кількість штучних дисциплін.

Для запровадження єдиного освітнього простору з ЄС, без якого неможливо ставити питання про визнання в світі українських дипломів, в українську систему освіти було закладено принципи академічної свободи та академічної мобільності. На перший план виходить Європейська

кредитна трансферно-накопичувальна система — ЄКТС, одиницею вимірювання якої являються кредити [3, п. 9, ч. 1, ст. 1]. Відтепер додаток до диплома обов'язково міститиме дані про оцінки і кількість кредитів з кожного предмету. Це дозволить погоджувати навчальні плани та програми, за якими ведеться підготовка студентів в українських ВНЗ, не тільки між собою, а й із закордонними навчальними закладами. Студенти і викладачі зможуть здобувати наукові ступені, продовжувати навчання чи працювати в будь-якому ВНЗ Європи та світу. Академічна мобільність студентів та викладачів є основоположним принципом здобуття сучасної європейської освіти. Навчання, стажування та дослідницька робота за кордоном збагачує особистий досвід людини, надає їй можливість дізнатися більше про нові моделі набуття й розповсюдження знань, розширює коло контактів та поглиблює знання іноземних мов. Прекрасним прикладом академічної мобільності в Європі є освітня програма — Еразмус Мундус, спрямована на активізацію міжнародної співпраці та підвищення мобільності студентів, викладачів, науковців європейських університетів [5].

Ще одна довгоочікувана зміна - в Україні мають створити Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі - Нацагенство) [3, ст. 17]. Цей постійно діючий колегіальний орган має контролювати реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти, тому йому надані досить широкі права, які регламентуються статтею 18 Закону. До складу агенції повинні увійти 25 членів, серед яких представники самих ВНЗ усіх форм власності (13), делегати від Національної академії наук України (2), по одному делегату від кожної національної галузевої академії наук, представники студентів (2) та працеводців (3). Останні повинні зорієнтувати освітні програми університетів з вимогами на ринку праці. На нашу думку, такий розподіл місць в комісії є не дуже вдалим, повноваження роботодавців в цьому органі повинні бути збільшені. Роботодавці зацікавлені в розвитку свого майбутнього працівника більше за всіх, якраз вони і повинні направляти вектор розвитку освіти. Тому зміна норм Закону в плані контролю за освітою представниками роботодавців є однозначно кроком вперед, але недостатньо великим.

На думку багатьох спеціалістів, однією з причин застою в економіці України являється відсутність соціальних ліфтів, що унеможлиблює просування працівників по кар'єрних сходах, в міру професійного росту. Така ситуація генерує

низьку ефективність діяльності на підприємстві. Ця проблема не оминула і ВНЗ. Зазвичай керівники ВНЗ знаходились на посадах з моменту обрання і до виходу на пенсію. Тому, часткова зміна системи виборів виборних посад в університеті може якісно змінити кадровий потенціал в ВНЗ. Обмеження працювати більше двох строків на посаді ректора, керівника факультету та кафедри, буде стимулювати розвиток лідерства в колективі, являючись рухомою силою для самовдосконалення працівників і покращення рівня наданих послуг.

Проте, незважаючи на часткову лібералізацію процесу обрання керівників ВНЗ, існують і величезні проблеми в даному напрямку. Стаття 42 Закону надає право обирати ректора: 1. Кожному науковому, науково-педагогічному та педагогічному штатному працівнику ВНЗ (75 %); 2. Представникам з числа інших штатних працівників, які обираються шляхом прямих таємних виборів (10 %); 3. Виборні представники з числа студентів (курсантів), які обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів (15 %). Доволі складно зрозуміти, чим зумовлюється відмінність між першими двома категоріями працівників? Невже працівники юридичного відділу, канцелярії, відділу організаційної роботи зі студентами, бухгалтерії та десятків інших відділів, які кожен день працюють для того, щоб студент міг отримати освіту, не мають право обирати собі керівника на рівні з викладачами? Хіба їхня робота заслуговує всього на 10 % від числа тих хто має право обирати ректора? Навіть студенти мають більше представників на виборах, ніж ті, хто приходить на роботу набагато раніше і за студентів, і за викладачів, і йдуть з роботи останніми. Відповідно до статті 21 Конституції України [1], усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, тому в цьому напрямку потрібно провести роботу над помилками, щоб дати можливість всім працівникам вишу в рівній мірі впливати на вектор розвитку навчального закладу. Вищий навчальний заклад, як маленька країна — чим кращий клімат в колективі тим кращі результати його праці, а що може бути кращим стимулом для працівника, ніж право впливати на процес формування керівного складу ВНЗ.

Також не дуже зрозуміла позиція законодавців з виборами керівників факультету та кафедри. На нашу думку, було б розумно дозволити працівникам факультету чи кафедри самим обирати собі керівника на прямих, таємних виборах,

а вчена рада університету тільки затверджувала б і узаконювала вибір колективу.

Новий Закон повинен вивести боротьбу з плагіатом на якісно новий рівень. Стаття 6 Закону встановлює досить жорсткі санкції за плагіат. Якщо дисертація, в якій виявлено академічний плагіат, була захищена у постійно діючій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник, офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, та голова відповідної спеціалізованої вченої ради позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки, а вищий навчальний заклад позбавляється акредитації відповідної постійно діючої спеціалізованої вченої ради та права створювати разові спеціалізовані вчені ради строком на один рік. На підтвердження серйозності намірів держави в боротьбі з таким ганебним явищем як плагіат, 31 жовтня рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки позбавлені наукового ступеня доктора наук троє осіб: Артамонова Інеса Михайлівна (Донецький національний університет), Бучакчийська Наталія Михайлівна (Запорізька медична академія післядипломної освіти) та Лаврук Віталій Валерійович (Подільський державний аграрно-технічний університет Міністерства аграрної політики та продовольства України [4]). Подібна практика зможе нарешті очистити ряди українських науковців, від тих, хто своїми злочинними діями нівелюють значущість роботи тих, хто по праву носить звання доктор наук.

Не можна не відзначити роботу законотворців по зміцненню позицій органів студентського самоврядування, що за задумом повинні вільно формуватимуться самими ж студентами. Першою і найвагомішою зміною є включення представників студентського самоврядування до членів Нацкомісії, що, в свою чергу, є потужним інструментом впливу студентства на освітній процес. Стаття 40 Закону надає студентському самоврядуванню безліч прав, які включають в себе управління університетом, захист прав та інтересів студентів, розпорядження коштами та майном, що перебувають на балансі органів студентського самоврядування, право оголошувати протести, тощо. Законодавчо закріплено вимогу щодо погодження органами студентського самоврядування таких надзвичайно важливих елементів життєдіяльності ВНЗ: як відрухування та поновлення студентів з ВНЗ, поселення і виселення студентів з гуртожитку та призначення заступника декана факультету, заступника директора інституту, заступника керівника ВНЗ. Вар-

то зауважити, що надані студентам права гармонічно переплітаються з обмеженнями як до самих посадових осіб студентського самоврядування, так і до їх прав, що в свою чергу встановлює механізм регуляції їх діяльності самими ж студентами. Частина 10 ст. 40 Закону визначає мінімальний розмір бюджету самоврядування, що складає 0,5 відсотків від надходжень ВНЗ, отриманих від основної діяльності, що дозволить забезпечити певну незалежність органів студентського самоврядування від адміністрацій ВНЗ.

На увагу та схвалення заслуговує й ряд інших змін в Законі, зокрема:

- розмір стипендії прирівняється до рівня прожиткового мінімуму;
- студенти зможуть приймати активну участь у формуванні їх індивідуального навчального плану (25 % загальної кількості кредитів ЄКТС), це дозволить студентам свідомо акцентувати своє навчання на окремих дисциплінах, які на їхню думку будуть більш необхідними їм під час подальшої роботи[3, ч. 15, ст. 62];
- з'явиться окрема галузь знань, що є обов'язковим атрибутом сучасного Європейського навчання – «Богослов'я»;
- стане можливою нострифікація іноземних дипломів Вченою радою університету.
- зміниться і система вступу до ВНЗ, проте ґрунтовно про цю зміну можна буде говорити тільки після закінчення першої вступної компанії за новими правилами.

На нашу думку, університети повинні прийняти до уваги досвід країн, що по праву вважаються лідерами в наданні якісної освіти, і перетворитися з урбаністично розміщених територій, де, часто, корпуси розташовані на відстані в декілька десятків кілометрів, а гуртожитки знаходяться на досить великій відстані від місця отримання знань, в міста-супутники великих міст, що дозволить забезпечити безперервність навчання, максимальну зручність, можливість контролювати всі стадії процесу здобуття освіти та відносно дешевизну житла для студентів та викладачів. Продаж наявних приміщень і територій навчальних закладів в містах дозволить побудувати надсучасні міста-університети в найкоротші терміни. Невеличкі містечка з своєю інфраструктурою, місцями відпочинку, доступним житлом і максимальною концентрацією людей, що мають спільні інтереси, повинні стати майбутнім вищої освіти в Україні.

Беззаперечним фактом є те, що наука є рушійною силою для розвитку країни, бо саме нау-

ка постійно робить наше життя легшим і комфортнішим. Особливо це стає важливим зараз, коли світові запаси корисних копалин постійно зменшуються і рано чи пізно закінчатися. Тому в регіонах за їх заміниками перемає та країна, яка зможе перевести людство на новий рівень розвитку, що можливе лише за рахунок науки, яка в свою чергу залежить від того хто її розвиває. Ставка повинна робитись на розвиток науки в університеті, яка б межувала з постійним практичним застосуванням отриманих знань. Чим раніше ми почнемо боротись на цьому полі битви тим швидше перетворимося з донора робочої сили і «мізків» на привабливого роботодавця. Критерієм фінансування науки в навчальному закладі повинен стати конкретний результат як теоретичних, так і практичних досліджень. Стан науки в університеті повинен стати лакмусовим папірцем по визначенню рівня надання освітніх послуг ВНЗ, бо кістком наукових відділів університету будуть його ж випускники. До того ж можливість стати всесвітньо відомим науковцем неабияк стимулює ті приховані таланти в людях, які зачасту просиджують робочі часи і втрачаючи можливість реалізувати себе. Працівник дитячого садочку, вчитель в школі та викладач ВНЗ, складають цілу систему перетворення дітей на кваліфікованих працівників і цю систему нам необхідно модернізувати.

Занадто мало уваги в Законі відводиться вивченню іноземних мов. Так як для запровадження в життя принципу мобільності одним з найважливіших моментів є можливість вільного спілкування між колегами з різних країн, даний напрям роботи є пріоритетним для кожного навчального закладу України.

Україна обрала вектором свого розвитку рух в Європу і хочемо ми цього чи ні, рано чи пізно, нам доведеться навчити українців іноземним мовам, бо в протилежному випадку замість ведення бізнесу з своїми іноземними партнерами ми будемо марно витрачати час на перекладачів, що з часом призведе до того, що іноземний капітал перейде туди де, з ним говорять однією мовою. Англійська мова по праву зветься універсальною мовою бізнесу, тому її вивчення повинне бути заняттям цілої держави. Так як ринок праці в європейському просторі дуже конкурентний, то український спеціаліст не може собі дозволити такий серйозний недолік в резюме, як незнання англійської мови. До речі, робота в державному секторі та місцевому самоврядуванні, з огляду на зближення з Європейським союзом, передбачає тісну співпрацю з іноземними колегами, тому

обов'язковою умовою для праці повинно стати знання хоча б однієї мови Євразони.

Законотворець повинен звернути особливу увагу на манеру написання законодавства про освіту. Заплутаність, розпливчатість визначень, складні звороти з потрійними відсилками в законодавстві, а головне нелогічність процедур, ось що бачить пересічний громадянин відкривши текст Закону. Закон повинен бути написаний так, щоб кожен охочий, особливо особи без спеціальних знань, міг з легкістю розуміти його положення. Це дозволить державі ввести ще один елемент контролю за освітньою сферою, поклавши його на самих студентів та викладачів. Легкість спілкування студента з контролюючими органами в сфері освіти повинна стати візитною карткою сучасного освітнього процесу. Ритм сучасного міста і останні події показали, що процедури бюрократичного плану повинні, нарешті, перейти в площину електронних листів.

На нашу думку, на законодавчому рівні необхідно зобов'язати юридичних осіб всіх форм власності проводити оплачувану практику студентів всіх курсів. В результаті держава отримає кваліфікованих робітників і розвиток виробництва, студенти отримають професію, а підприємства податкові пільги або відшкодування оплати.

На сам кінець необхідно звернути увагу на розвиток міжгалузевих наук у ВНЗ. Економіка давно зрослась з правом, логістика з менеджментом, авіація з охороною праці. Міжгалузеві науки дозволять готувати спеціалістів більш високого класу. Студенти повинні бути готові відповідати викликам часу. На даному етапі розвитку суспільства мало бути економістом або юристом, потрібно розбиратись в політології і соціології, щоб розуміти саму суть ринково-економічних процесів, а не просто вчиняти дії, реагуючи на події.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, слід зробити висновок щодо своєчасності прийняття Закону України «Про вищу освіту» і його здатності відповідати на вимоги сучасного освітнього простору, ключовою характеристикою якого є глобальність. Водночас, це – тільки перший крок на шляху реформування вітчизняної вищої освіти, який вимагає від нас критичного осмислення

кожного із положень Закону та розробки пропозицій не тільки в напрямку його впровадження, але й в напрямку його удосконалення. А тому вже сьогодні слід ставити перед Міністерством освіти і науки питання щодо створення такого освітнього середовища, в якому студент матиме змогу навчитися тому, що надасть йому переваги на ринку праці, навчитись мислити, цікавитись, аналізувати інформацію і використовувати її на практиці. Величезний тягар уламків старої системи не дає вільно рухатись вітчизняній освіті. Потрібне повне переосмислення принципів освіти і вироблення нової концепції розвитку. На нашу думку, потрібно ґрунтовно дослідити системи освіти розвинених країн світу і з урахуванням національних особливостей та ментального типу мислення громадян створити нову симбіотичну систему, яка б включала в себе найкращі практичні напрацювання закордонних освітніх програм.

Тому мало змінити закон чи доповнити його якимось прогресивними статтями. Потрібно провести ґрунтовну роботу по докорінній зміні всієї системи освіти в Україні, починаючи з дошкільного виховання і закінчуючи, а втім, навчання краще ніколи не закінчувати.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про вищу освіту: Закон України від 17 січня 2002 р. № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.
3. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
4. Міністерство освіти і науки України веде боротьбу з плагіатом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/news/39186-ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-vede-borotbu-z-plagiatom>
5. Програма Еразмус Мундус [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Erasmus_Mundus

Р. Г. Герасименко

Реформа высшей школы в Украине: достижения и перспективы

Статья определяет основные изменения и новеллы, которые легли в основу закона Украины «О высшем образовании» от 1 июля 2014г. № 1556-VII, обращая внимание на положительные достижения и недоработки законодателя при подготовке данного закона. Также в статье изложены предложения по устранению выявленных недостатков в законе и возможные пути развития украинского образования.

Ключевые слова: автономия, академическая свобода, академическая мобильность, Европейская система перевода и накопления кредитов, реформа, самоуправление, плагиат.

R. Gerasymenko

Reform of the higher education in Ukraine: achievements and prospects

The article identifies the main changes and new provisions that became the basis of the Law of Ukraine «On Higher Education» №1556-VII. The author paid attention to the positive achievements and shortcomings of the legislator in the preparation of this law. Also, the article presents proposals to eliminate shortcomings of the law and possible ways of the Ukrainian education development.

Key words: autonomy, academic freedom, academic mobility, the European Credit Transfer and Accumulation System, reform, self-plagiarism.